

J. Heringa, e.a., ed., *Geschiedenis van Drenthe* (2 dln.; Meppel-Amsterdam: Boom, 1985, 719 en 118 blz., f49,50 tekstdeel, ISBN 90 6009 584 7, annotatiedeel f34,50, ISBN 90 6009 657 6, compleet f78,-, ISBN 90 6009 655 X).

Na Friesland, Groningen en Overijssel heeft nu ook Drenthe een handboek voor de geschiedenis van de provincie. Het door uitgeverij Boom fraai uitgevoerde werk mikt zowel op de vakman als op de geïnteresseerde leek. Om de laatste niet af te schrikken, is de annotatie in een afzonderlijk deel II ondergebracht en verwijzen sterretjes in plaats van voetnoten naar de wetenschappelijke verantwoording.

Aan de verschijning van het boek is een lange voorbereidingsperiode voorafgegaan. De redactiecommissie werd al in 1975 door het bestuur van de provincie benoemd. De voornaamste reden waarom de uitgave zolang op zich heeft laten wachten, was het ontbreken van voldoende voorstudies. In het bijzonder voor de tijd tussen 1600 en 1900 moest nog veel bronnenonderzoek worden verricht. De vruchten van dat spitwerk werden voor het merendeel gepubliceerd in een reeks monografieën die onder de titel 'Drentse Historische Studiën' door het provinciaal bestuur van Drenthe werd uitgegeven. De essentie van het nieuwe onderzoek is samengevat in de nu verschenen *Geschiedenis van Drenthe*.

Het boek is het werk van elf auteurs. Behalve de vier redactieleden, die ieder op hun eigen terrein een onderdeel voor hun rekening namen, werkten zeven andere specialisten aan het nieuwe handboek mee. Van de redacteurs belicht H. T. Waterbolk vanuit de archeologie de prehistorie, maar ook het historische Drenthe, schetst D. P. Blok de vroege middeleeuwen, volgt J. Heringa de Drenten in de jaren 1603-1748 en zet M. G. Buist dat verhaal voort tot 1850. Van de overige zeven auteurs beschrijft K. Bouwer de ontwikkeling van het cultuurlandschap, behandelen H. M. J. Tromp en C. A. van Kalveen de resterende middeleeuwen, gaat A. Th. van Deursen in op het leven in Drenthe in de zestiende eeuw, geeft P. Th. F. M. Boekholt een beeld van de tijd tussen 1850 en 1945 en schrijven O. J. de Jong en J. Bieleman respectievelijk over de kerkgeschiedenis en de landbouwgeschiedenis sinds de zestiende eeuw.

Zonder overdrijving kan worden gezegd dat het nieuwe handboek het traditionele beeld van de geschiedenis van Drenthe grondig wijzigt. Dat is in de eerste plaats te danken aan het fundamentele onderzoek van de Wageningse ir. Bieleman. Hij toont overtuigend aan dat de voorstelling van het statisch-agrarische Drenthe en het bijbehorend plaatje van de romantische schaapskudden op de uitgestrekte heidevelden niet deugt. De werkelijkheid was prozaïscher. De Drentse boeren hebben zich onder de druk van steeds wisselende omstandigheden telkens opnieuw aangepast aan de eisen van de tijd. Zij hebben hun bedrijfsvoering geïntensiveerd en zijn nieuwe gewassen gaan verbouwen. Anders dan men tot dusver veelal aannam, was de Drentse agrarische economie tijdens de Republiek in toenemende mate verbonden met de stedelijke economie in het Westen. Niet alleen de akkerbouw, ook de rundveehouderij was van meer dan provinciaal belang. In Amsterdam zijn heel wat Drentse osselapjes gebraden. Door de verwevenheid met de wereld buiten de provincie kwam de Drentse landbouw geleidelijk op een hoger plan.

Vulde Bieleman de lacune in de kennis van de economische geschiedenis van Drenthe na 1600, Heringa, de motor van het grote project, deed dat voor de onderbelichte geschiedenis van de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw. In een schets van Drenthe omstreeks 1665 analyseert hij de sociaal-politieke structuur, waarin volgens

hem de buurschap een centrale plaats innam. Anders dan bijvoorbeeld in Salland, zo meent Heringa, kende Drenthe geen markegenootschappen. Hij keert zich met deze opvatting onder meer tegen Slicher van Bath met wie hij over dit verschil van inzicht in *Ons Waardeel*, III (1983) de degens kruiste. Nieuw in zijn verhaal is ook de beschrijving van de factiestrijd in Drenthe. Heringa heeft weinig begrip voor de traditionele verontwaardiging in de Drentse historiografie over de uitsluiting van het gewest van de vergaderingen van de Staten-Generaal. Hij noemt het volkomen begrijpelijk dat Holland een provincie met minder inwoners dan de stad Groningen (22.000 in 1630, nog geen 40.000 in 1795) niet tot de gemene beraadslagingen wilde toelaten. Aan nog een lastige landprovincie erbij bestond daar niet de minste behoefte.

De omvang van deze recensie laat helaas niet toe aan de bijdragen van ieder van de medewerkende auteurs aandacht te besteden. Het zal bij een keuze moeten blijven. Zo trof me in de hoofdstukken over de middeleeuwen de paragraaf over de schuldmodde. Wat Blok met de gegevens van deze belasting doet, herinnert aan de reconstructie van de kern van het graafschap Holland met behulp van de botting-belasting door Gosses. Uitgaande van de veronderstelling dat het aantal mudden dat iedere buurschap moest opbrengen overeenkomt met het aantal hoeven, berekent Blok de bewoningsdichtheid in Drenthe in de tiende eeuw. Omstreeks 944 moet het gewest om en nabij de 610 hoeven hebben geteld.

Een hoogtepunt in het boek vind ik het hoofdstuk van Van Deursen, waarin de schrijver woekerend met de bronnen, in het bijzonder de goorspraken, zestiende-eeuwse Drenten in hun leven van alledag voor de lezer neerzet. Niet alle bijdragen halen dit niveau. Zo stellen de hoofdstukken van de kerkhistoricus De Jong duidelijk teleur. De auteur steunt te veel op verouderde literatuur en argumenteert hier en daar met opvattingen over de Drentse geschiedenis die elders in het boek afdoend worden weerlegd. Bijvoorbeeld als hij de geringe bekendheid van de Drentse predikanten toeschrijft aan het isolement van Drenthe. Waartoe het zich te zeer verlaten op stoffige literatuur leidt, komt onder meer aan het licht bij een curieuze lapsus als het over de bekende Drentse predikant Johan Picardt gaat, wiens naam door De Jong consequent verkeerd als Piccardt wordt gespeld. De Jong vertelt dat Picardt als predikant in Rolde van 1643 tot 1648 aan de classis vroeg een manuscript over de waardigheid van het predikambt te mogen publiceren en laat daarop volgen: 'Daar kwam niets van, maar hij maakte toch naam toen hij als predikant van Coevorden de oudheden in het gewest ging beschrijven'. Romeins beschrijving van de Drentse predikanten uit 1861, waarop deze mededeling steunt, zegt inderdaad dat van de uitgave niets blijkt. Maar het boek over de waardigheid van het predikambt werd wel degelijk uitgegeven. Het verscheen in 1650 in Zwolle. In het Provinciaal Museum te Assen bevindt zich een exemplaar van het zeldzame boekje. Knappert schreef erover in de *Nieuwe Drentse Volksalmanak*.

Het is jammer dat het onderzoek naar de geschiedenis van de vervening in Drenthe, dat de laatste jaren in een stroomversnelling is geraakt, niet heeft geleid tot een aparte behandeling in de nieuwe *Geschiedenis van Drenthe*. De afzonderlijke ruimte die terecht voor de landbouwgeschiedenis is ingeruimd, zou ook voor de historie van de Drentse turfwinning niet hebben misstaan.

G. Groenhuis

H. F. K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Dissertatie Leiden, Hollandse Historische Reeks I; Dieren: De Bataafsche Leeuw, 1984, 342 blz., f59,-, ISBN 90 6707 038 6).

'Wat den adel ontbrak, was niet alleen de deugd van zelfopoffering en belangeloosheid, niet alleen een zedelijke ontwikkeling, in staat om in de nieuwe vormen, welke eene nieuwe wereld baarde, zich zelve waardig te handhaven; het was ook het gemeene en gemeenste middel om alles wel te doen slagen: geld! en nogmaals geld!'

Dat schreef Bakhuizen van den Brink in 1846 aan het slot van zijn Gidsartikel over de Nederlandse adel aan de vooravond van de Opstand. Het was een meesterlijke schets, die terecht gezag verwierf, maar na bijna anderhalve eeuw kan het niet meer het laatste woord zijn. Enno van Gelder bracht in 1930 belangrijke correcties aan, en ook Waterbolk veertig jaar daarna. Doch wie de geschiedschrijving van deze eeuw de revue laat passeren, bemerkt dat Bakhuizens voorstelling op het niveau van de handboeken eigenlijk nog maatgevend is. Publikaties van Enno van Gelder zijn wel in de literatuur-opgaven opgenomen, maar niet inhoudelijk verwerkt. Het is te hopen dat het Van Nierop beter zal vergaan.

Wat zijn boek te zeggen heeft, is inderdaad nieuw. Dat betreft dan wel in de eerste plaats Bakhuizens hoofdpunt: geld en nogmaals geld. Dat was indertijd ook Van Gelders onderwerp, en die heeft aangetoond dat de Hollandse edelen in de regel beslist vermogend waren. Hij ging echter niet na in hoeverre zij hun goed met renten en hypotheeken hadden moeten bezwaren, noch ook of zij groter staat voerden dan hun middelen veroorloofden. Van Nierop laat nu zien dat de Hollandse edelen niet alleen veel grond bezaten, maar dat ze hun grondbezit ook konden uitbreiden. Zij hielden dus geld over en leefden derhalve niet op te grote voet. Evenmin daalden hun inkomsten al te zeer door de geldontwaarding, want de meeste grond werd in tijdpacht uitgegeven, zodat de voorwaarden regelmatig konden worden aangepast. De inkomsten uit grondbezit waren veel hoger dan die uit heerlijke rechten. Het zegt dus meer over de welstand van de edelen, dat zij hun landbezit konden uitbreiden, dan dat hun aandeel in het bezit van ambachtsheerlijkheden terugliep — niet dramatisch overigens, van ruim 80% in de zestiende eeuw naar ongeveer 60% in 1650. Een vergelijking van de toestand aan het einde van de zestiende eeuw met die van ongeveer 1550 maakt duidelijk, dat de Hollandse adel een hoog welvaartsniveau gehandhaafd heeft. Economische problemen kende de Hollandse adel niet.

Desondanks kan de invloed van de adel wel zijn afgenomen. In de jaren die aan de Opstand voorafgaan, worden de edelen minder en minder in de overheidsambten aangesteld. Dat is natuurlijk vaker opgemerkt, en men concludeerde dat de adel uit die ambten verdreven is door een modern landsbestuur, dat aan hoge geboorte zijn privileges ten gunste van de rechtsgeleerden ontnam. Van Nierop maakt echter aannemelijk, dat de adel vrijwillig een stap terug heeft gedaan. De edelman had zich altijd verplicht gevoeld zijn heer ook in ambtelijke functies te dienen. Toen echter het overheidsambt zich ontwikkelde van nevenfunctie tot beroep, stelden de meesten zich niet langer beschikbaar. Ambtenaar werden alleen nog de edelen die tot het stedelijk patriciaat waren gaan behoren, of die deze extra inkomsten niet konden missen. De meerderheid had dat geld niet nodig. Tussen 1530 en 1570 steeg de opbrengst van de landpachten zeer sterk, en precies in die jaren gaat de adel zich aan de ambtelijke verplichtingen onttrekken.

Als echter in 1572 Holland in opstand komt, keren de edelen weer in de dienst terug.